

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет біології, географії та екології

Кафедра географії та екології

**ГЕОПРОСТОРОВІ РЕСУРСИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД**

кваліфікаційна робота

Виконав: здобувач 2 курсу, 05-215М групи

Спеціальності 106 Географія

Освітньо-професійної програми «Географія»

Чмихал Ігор Ігорович

Керівник: д. геогр.наук, професор Дар'я Мальчикова

Рецензент: вчитель географії та історії, директор

ТОВ «Білогорський ліцей смарт технологій

Київської області» Пойдин П.І.

Івано-Франківськ– 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РЕСУРСИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ.....	6
1.1 Поняття «рекреаційні ресурси», їх види та класифікація	6
1.2 Сутність поняття «рекреаційно-туристична діяльність», види діяльності.....	8
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА РЕСУРСИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ...12	
2.1. Аналіз природних та природно-антропогенних ресурсів.....	12
2.2. Аналіз суспільно-історичних ресурсів	16
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	19
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Актуальність. Розвиток внутрішнього та міжнародного видів туризму є одним з пріоритетних напрямів розвитку багатьох держав. Такий вектор розвитку тримала і наша держава до повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Хоч Україна не займала лідируючі позиції в світі за рівнем туристичних послуг, але при цьому враховуючи багатства природних, рекреаційних, релігійних, культурних ресурсів, мала досить міцні позиції у розвитку внутрішнього туризму.

Вторгнення росії на територію України унеможливила розвиток туризму не лише та території України, але й спричинило глобальну світову кризу у туристичній сфері. За прогнозами ООН через війну в Україні глобальна сфера туризму може втратити біля 14 млн доларів.

Україна довгий період формувала свою туристичну діяльність та встановлювала стійкі позиції розвитку, перешкодою якому стали перш за все геополітичні передумови (напад росії на східну Україну та анексія Криму у 2014 р. та розгорнення повномасштабної війни у 2022 р.). Значних втрат у ході війни зазнав туристично-рекреаційний потенціал. Проблема набула загострення у зв'язку зі шкодою, завданою не лише населенню, а й їх майну, яке розташовувалось на окупованих територіях та у зонах бойових дій. Загарбниками були зруйновані, привласнені та викрадені природно-рекреаційні ресурси, об'єкти культурної та історичної спадщини.

Війна вплинула на скорочення туристичних потоків, значні території залишаються замінованими, що робить неможливим використання їх рекреаційно-туристичного потенціалу. Деякі території залишаються під загрозою нападів з півночі та північно-сходу. Також регулярні обстріли прифронтових територій та ракетні обстріли всієї території України несуть негативний характер для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

У повоєнний період рекреаційні ресурсу вимагатимуть глобального відновлення, рекреаційно-туристична діяльність набуде нового особливого

значення, оскільки використання природних, природно-антропогенних та історико-культурних об'єктів матимуть цілющий вплив на емоційне, ментальне та фізичне здоров'я людей.

Метою роботи є аналіз особливостей геопросторової організації ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності у повоєнний період.

Для реалізації мети були поставлені наступні **завдання**:

- проаналізувати теоретичні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності та її ресурси;
- виявити основні просторові зміни в структурі ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності під час війни та у повоєнний період;
- виявити перспективи післявоєнного використання ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності

Об'єктом дослідження дипломної роботи є ресурси рекреаційно-туристичної діяльності.

Предметом дослідження роботи є геопросторова організація ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності у повоєнний час.

Для розв'язання поставлених завдань використані наступні **методи**: аналізу (аналіз літературних джерел, наукових публікацій, туристичних звітів), синтезу (виокремлення основних проблем у сфері туристичної діяльності, встановлення основних перспектив щодо відновлення рекреаційної діяльності), картографічний метод (аналіз карти рекреаційних ресурсів України), метод узагальнення та систематизації (визначення основних напрямків відновлення сфери туристичної діяльності та туристичних ресурсів).

Наукова новизна роботи полягає у визначенні основних ареалів ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності, які зазнали змін під час військових дій, актуалізації та приверненні уваги до важливості відновлення рекреаційно-туристичного потенціалу, оскільки ресурси рекреаційно-туристичної діяльності в умовах війни та в післявоєнний час можна використовувати як один зі способів зняття емоційного стресу, адаптації до стресових умов, профілактики фізичного та психічного здоров'я.

Апробація результатів дослідження. Участь у тематичному семінарі міжнародної науково-практичної конференції «Українська географія у викликах війни».

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел , загальним обсягом 40 сторінок

РОЗДІЛ 1. РЕСУРСИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

1.1 Поняття «рекреаційні ресурси», їх види та класифікація

Наразі не існує єдиного підходу до визначення «рекреаційні ресурси». Дуже часто поняття «туристичні» та «рекреаційні» використовують як тотожні. Дослідженням рекреаційних ресурсів займалися багато вчених: Топчієв О.Г.[32], Бейдик О.О. [6], Смаль І.В.[31], Любіцева О.О. [19], Мальчикова Д.С. [20] та багато інших.

Так, І. Смаль говорить, що: «рекреаційно-туристичними ресурсами називають компоненти географічного середовища й об'єкти антропогенної діяльності, що, завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, естетична привабливість і лікувально-оздоровче значення можуть бути використані для організації різних видів і форм рекреаційних занять з метою відпочинку, туризму та лікування» [31].

О. Бейдик зазначає, що: «рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення і впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; а також сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів і їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристичних і курортно-лікувальних послуг» [6].

Проаналізувавши різні визначення «рекреаційних ресурсів», можна зробити висновок, що кожен автор наголошує на їх природному, культурно-історичному, соціокультурному та антропогенному складниках.

Таким чином, поняття «рекреаційні ресурси» має давню історію, яке поступово під впливом процесу соціологізації географічних уявлень трансформувалося. Спочатку уявлення про рекреаційні ресурси пов'язували з розумінням їх як об'єктів, що характеризує реальний стан тіл і сил природи, який виникає під впливом законів природничо-суспільного розвитку. Згодом більшість вчених виділили серед рекреаційних ресурсів: природні та історико-культурні [37].

Щодо класифікації рекреаційних ресурсів, то існує також декілька підходів (рисунок 1.1) [6].

Ю. Безруков	М. Мироненко	І. Яковенко
<p>За характером використання поділяє рекреаційні ресурси на ті, які інтенсивно використовуються – штучні рекреаційні ресурси, більшість первинних рекреаційних ресурсів та ті, які мало використовуються (гірські річки, необладнані джерела) [20].</p>	<p>За ступенем цінності вчені поділили туристичні ресурси на ресурси міжнародного, загальнодержавного, регіонального та місцевого значень [9].</p>	<p>за цільовим призначенням: за технологією рекреаційного використання: за використанням компонентів середовища за територіальним поширенням: за вичерпністю</p>

Рисунок 1.1 Підходи до класифікації рекреаційних ресурсів

Узагальнив класифікацію рекреаційних ресурсів О. Бейдик, який виділив три основні групи: природно-географічні, природно-антропогенні (які поділяє на ресурси природного походження та ресурси антропогенного походження), суспільно-історичні рекреаційні ресурси (рисунок 1.2.) [6].

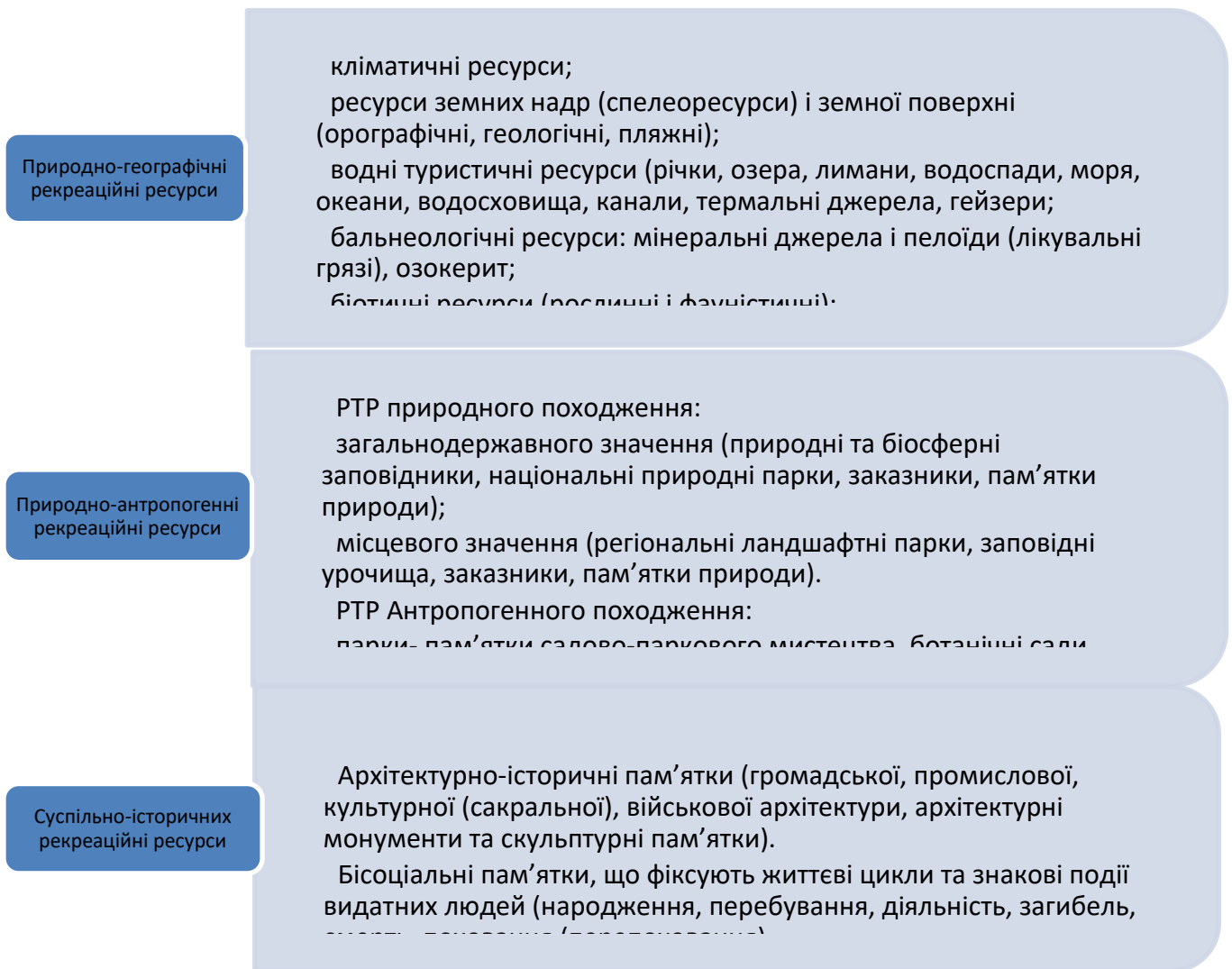

Рисунок 1.2 Класифікація рекреаційних ресурсів за О. Бейдиком [6]

Наведені класифікації не охоплюють всієї багатоаспектності рекреаційних ресурсів, вони лише підкреслюють складність, неоднозначність та багатокомпонентність даного поняття. Наприклад, до класифікації рекреаційних ресурсів можуть бути запропоновані такі загальнонаукові підходи як: хронологічний (це дозволяє класифікувати ресурси за часом їх виникнення), метод системного аналізу (класифікація ресурсів за взаємоузгодженістю зв'язків), синергетичний (виявлення зв'язків та сукупної дії чинників, які посилюють ефект сприйняття в туризмі) тощо [36].

1.2 Сутність поняття «рекреаціо-туристична діяльність», види діяльності

Бейдик О. зазначає, що: «рекреаційна діяльність – це діяльність у вільний час, спрямована на відновлення й розвиток психічних, фізичних і духовних сил людини; це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, і характеризується, у порівнянні з іншими видами діяльності, зміною, розмаїтістю, незвичністю поведінки людей і самоцінністю процесу» [6].

Рекреаційна діяльність характеризується складною періодичною структурою. Кожен такий період відрізняється: тривалістю, циклічністю, напрямом переміщення рекреантів. Цикли та періоди рекреаційної діяльності відрізняють за їх суспільно функцією: лікувальні, оздоровчі, спортивні (спрямовані на фізичний розвиток людини), пізнавальні (спрямовані на духовний розвиток)

Пропонуємо розглянути класифікацію рекреаційної діяльності, яку пропонує О.О. Бейдик [6] (Таблиця 1.3.)

Таблиця 1.3. Класифікація рекреаційної діяльності за О. Бейдиком

Ознаки	Характеристики
за спрямованістю туристичних потоків	внутрішня діяльність в'їзна діяльність виїзна діяльність
за охопленням території	національні подорожі міжнародні подорожі міжрегіональні подорожі кругосвітні подорожі
за споживачем	масова діяльність групова діяльність індивідуальна діяльність
за метою діяльності	курортно-лікувальна рекреаційна діяльність курортно-розважальна рекреаційна діяльність релігійна рекреаційна діяльність ділова рекреаційна діяльність навчально-освітня рекреаційна діяльність пізнавальна рекреаційна діяльність

	спортивна рекреаційна діяльність
за терміном	короткочасна діяльність тривалий та довготривала діяльність
за видами природного середовища	наземна туристична діяльність підземний туристична діяльність водна туристична діяльність підводний туристична діяльність повітряний туристична діяльність
за способом ризику для життя	традиційна діяльність екстремальна діяльність
за організацією	організована діяльність неорганізована (самодіяльна)
за регулярністю	постійна діяльність сезонна (у т.ч. літній, зимовий) діяльність міжсезонна діяльність
за віком	дитяча діяльність молодіжна діяльність доросла діяльність пенсійна діяльність змішана (у т.ч. сімейна) діяльність

Загалом на сучасному етапі розвитку рекреаційної діяльності необхідно враховувати певні тенденції, які відображують зміни в структурі рекреаційних потреб:

1. У рекреаційній діяльності беруть участь всі верстви населення, незалежно від віку, доходів, статі.
2. Зменшення тривалості відпустки при одночасному збільшенні частоти виїздів на відпочинок.
3. Поява нових різновидів рекреаційної діяльності: екологічна, екстремальна (найпопулярніші).
4. Зростання значення відпочинкових, спортивних і оздоровчих занять.
5. Зниження долі лікувальних занять.

Існують й інші підходи щодо класифікації рекреаційної діяльності. Найбільш розповсюдженими ознаками, за якими проводиться класифікація є такі: територіальна ознака, тривалість, правовий статус, мета (ціль, мотивація)

рекреаційної діяльності, сезонність, спосіб пересування, вік, кількість учасників, форма організації, використовувані транспортні засоби [31].

За головним мотивом рекреаційна діяльність поділяється на: лікувальну, оздоровчу, спортивну, пізнавальну.

За територіальним охопленням рекреаційна діяльність поділяється на: рекреацію в межах населених пунктів, міст постійного проживання; рекреацію приміську або місцеву; рекреацію дальню.

За правовим статусом рекреаційну діяльність класифікують на: внутрішню (національну), яка здійснюється туристами в межах власної держави та зовнішню (міжнародну), яка здійснюється туристами за межами власної держави, виїзний туризм [30].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА РЕСУРСИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз природних та природно-антропогенних ресурсів

Перш ніж аналізуючи зміни в структурі рекреаційних ресурсів України варто зазначити, регіональний поділ держави на рекреаційно-туристичні макрорегіони. В Україні виділяють наступні макрорегіони (рис. 2.1) [35]:

- 1) Причорноморський рекреаційно-туристичний макрорегіон;
- 2) Полісько-Столичний рекреаційно-туристичний макрорегіон;
- 3) Карпатсько-Подільський рекреаційно-туристичний макрорегіон;
- 4) Придніпровсько-Донецький рекреаційно-туристичний макрорегіон;
- 5) Харківський рекреаційно-туристичний макрорегіон;

Рис. 2.1 Рекреаційно-туристичне районування України [35]

Аналізуючи карту, ми бачимо, що на першому місці за кількістю рекреаційних ресурсів Причорноморський рекреаційно-туристичний макрорегіон, на другому Карпатсько-Подільський рекреаційно-туристичний

макрорегіон, середні показники має Полісько-Столичний рекреаційно-туристичний макрорегіон, низький та дуже низький Придніпровсько-Донецький рекреаційно-туристичний макрорегіон та Харківський рекреаційно-туристичний макрорегіон.

Взагалі в цілому Україна має високий потенціал забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами (рис.2.2) [36], як природними, природно-антропогенними, так і суспільно-історичними.

Рис 2.2 Рекреаційні ресурси України

Військові дії на території України вносять певні корективи у здійснення рекреаційної діяльності та використання рекреаційних ресурсів. Перш за все формування всіх туристичних маршрутів має наразі здійснюватися з урахуванням наявності бомбосховищ, має бути здійснений попередній аналіз їх розташування. Друге, при плануванні екскурсії або подорожі варто пам'ятати про комендантську годину, яка до речі в різних областях відрізняється [25].

Кожен регіон України під час воєнного стану має власні особливості щодо здійснення рекреаційної діяльності. Деякі з них наведено у таблиці (таблиця 2.3) [23].

Зараз ми вже точно можемо сказати, що чим довше триває війна, тим більшої шкоди зазнає рекреаційний потенціал нашої держави. Активні бойові дії та дії окупаційної влади негативно впливають на навколишнє середовище відповідних регіонів[42].

Таблиця 2.3 – Особливості здійснення рекреаційної діяльності в різних регіонах України [23]

Область	Особливості
	Заборонено відвідування зелених зон та лісів, які розташовані поза межами житлових масивів, дозволено відпочинок біля водойм, перелік який визначений військовою адміністрацією
Львівська область	Дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті. Виключенням є випадки, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою адміністрацією
Закарпатська область	Дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини Карпатського біосферного заповідника
Івано-Франківська область	Дозволено відвідувати ліси та гори, заборонено пересуватися по них на джипах, та мотоциклах. Дана заборона поширюється на курорт Буковель
Тернопільська область	Дозволено відвідувати ліси, однак заборонено розпалювати багаття. Всі туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Вінницька область	Заборонено відвідування лісів, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів інфраструктури
Рівненська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, які знаходяться в північній частині
Житомирська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, що розташовані за 20 км від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати тим закладам культури, які мають обладнані укриття
Хмельницька область	Дозволено відвідувати ліси з певними обмеженнями. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Чернівецька область	Дозволено відвідувати ліси. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати визначені військовою адміністрацією лісові урочища з деякими обмеженнями

Наразі, вивчення впливу військових дій на рекреаційні ресурси ще не до кінця досліджені, тому робити висновки щодо загального стану природно-

ресурсного рекреаційного потенціалу території ще рано, оскільки частина території України є ще досі окупованою або замінованою.

Особливо небезпечними для рекреаційної діяльності залишаються території, на яких йшли активні бойові дії та ті, які були окупованими російськими військами. Адже на розмінування території, очищення місцевості від небезпечних предметів та відновлення рекреаційних ресурсів потрібен час та великі матеріальні затрати [2].

В грудні 2022 року національними природоохоронними установами були оприлюднені рекомендації у галузі водного менеджменту та землекористування для окремих територіальних громад країни, на території яких проходили бойові дії. Саме вони які стануть пілотними проектами для повоєнного відновлення природних ландшафтів та збереження біорізноманіття [34].

Природні й природно-антропогенні рекреаційні ресурси України зазнали величезних змін ще починаючи з 2014 року. Після повномасштабного вторгнення російських військ ситуація зі станом рекреаційних ресурсів України, а особливо окупованих та прифронтових територій стала вкрай критичною. Мінування, пожежі, обстріли призвели до: забруднення повітря, деградації ґрунтів, знищення флори та фауни [1].

Рекреаційно-туристичний потенціал нашої держави змінився ще з часів, коли росія анексувала перлину рекреації – Крим, а також окупувала Донецьку та Луганську області. Втративши Крим - Україна втратила одразу 30% свого рекреаційно-туристичного потенціалу. Субтропічний клімат, гори вкриті лісами, унікальна флора та фауна, річки, водоспади (Учансу та Джур-Джур), понад 50 солоних озер, лікувальні грязі та лікувальні джерела приваблювали туристів не тільки нашої держави. Звичайно, основним природно-рекреаційним об'єктом Криму було море та Південний берег [29].

Серед об'єктів природно-заповідного фонду, які стали недосяжними для українських туристів опинилися: ландшафні парки, парки садово-паркового мистецтва, дендропарки, Мис-Март'ян, Казантипський та Карадазький природні

заповідники, Нікітський ботанічний сад, Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник.

Щодо Донецької області, то під окупацією знаходиться 70 територій та об'єктів природнозаповідного фонду загальною площею 17,7 тис га, до яких відносяться два філіали Українського степового заповідника – Хомутівський степ та Крейдяна флора. До природних рекреаційних ресурсів належать: морське узбережжя, м'який клімат, лікувальні грязі. В Донецькій області на державному обліку перебуває 4,2 тисячі пам'яток, з них – 75 належить до архітектурної спадщини. Також в області 19 музеїв із 2 філіалами та багато інших об'єктів, які є носіями історії та культури України [4].

В Луганській області розташовано 87 територій та об'єктів природнозаповідного фонду загальною площею 6,5 тис га, в тому числі Луганський заповідник із відділами Провальський степ, Стрілецький степ, Станично-Луганський відділ, які перебувають під окупацією та зазнають щоденного руйнування [4].

Масштаби втрат та руйнацій майже за 2 роки повномасштабної війни точно встановити не можливо, адже частина території знаходиться під окупацією, а на значній частині ведуться активні бойові дії.

Таблиця 2.1 Природні рекреаційні ресурси, що частково або повно перебувають під окупацією або розташовані поблизу зони активних бойових дій [4,27]

Миколаївська	Харківська	Одеська	Запорізька	Херсонська
Сприятливий клімат, піщані пляжі уздовж Чорноморського узбережжя, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі.	Мінеральні джерела, курорти Березівські мінеральні води і РайОленівка	о. Зміїний площею 1,5 км ² . Сприятливі кліматичні умови, численні пляжі (>300 км), лікувальні грязі, джерела мінеральних вод.	Сприятливі кліматичні умови, узбережжя Азовського моря.	Чорноморське і Азовське узбережжя в межах області (>200 км).

Проте, аналізуючи звільнені території Херсонської, Миколаївської, Харківської областей, можна вже сказати, що природні та природно-атропогенні рекреаційні ресурси зазнають високого рівня забруднення та спотворення. Тому

на цих територіях, які також є багатими на рекреаційні ресурси (таблиця 2.1) [4,27], рекреаційно-туристична діяльність є неможливою.

Одними з найважливіших природних рекреаційних ресурсів є бальнеологічні ресурси: мінеральні підземні води, лікувальні грязі, озокерит. Найбільш забезпеченими на бальнеологічні ресурси є такі області України: Львівська, Луганська, Донецька, АР Крим, Херсонська, Одеська та Вінницька (рис. 2.2) [41]

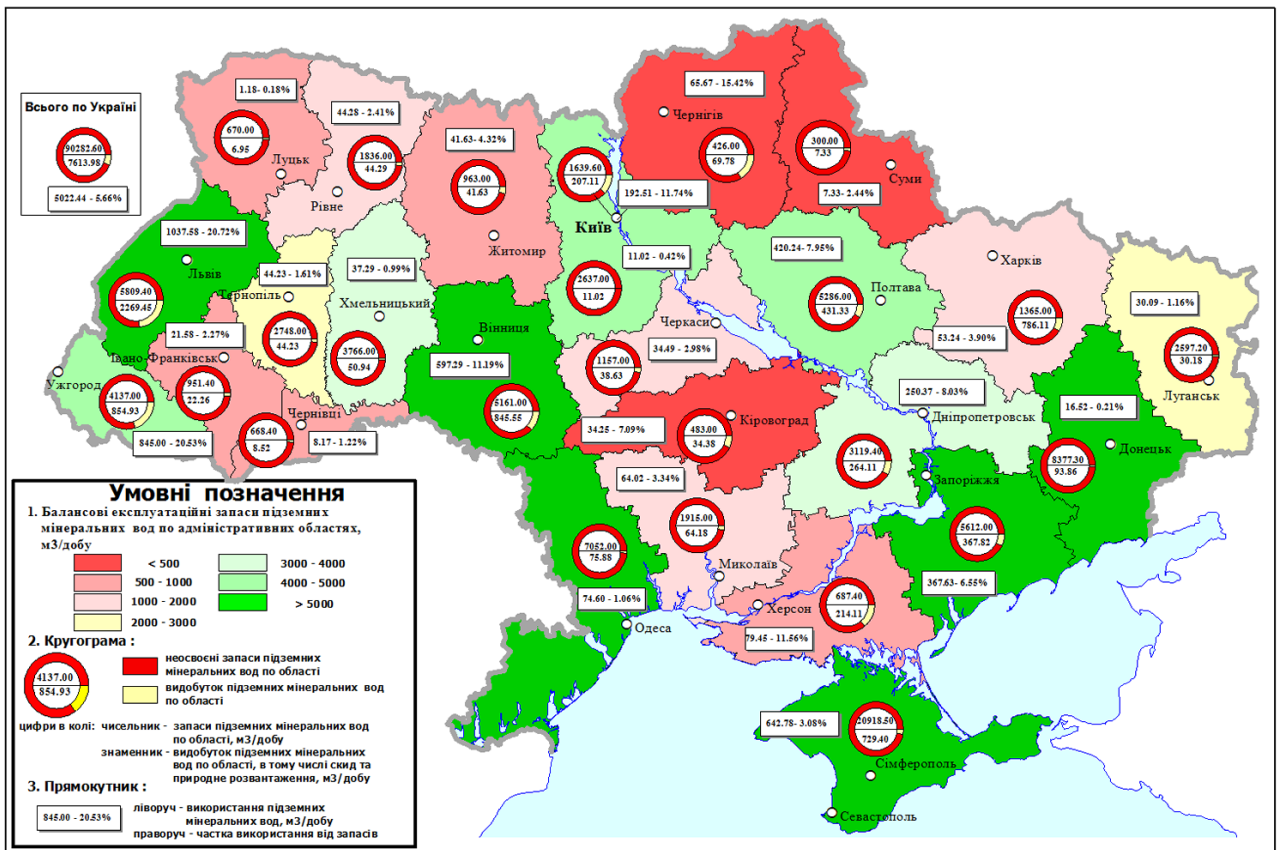

Рис.2.2 Запаси підземних мінеральних вод

Нажаль, половина зазначених областей (південно-східні регіони) перебувають частково або повністю під окупацією росії, внаслідок чого використання їх є неможливим. І навіть після деокупації відповідних територій використання бальнеологічних ресурсів під великим питанням, оскільки завдана шкода окупантів є дуже високою.

Таблиця 2.2 Природно-антропогенні рекреаційні ресурси, що частково або повно перебувають під окупацією або розташовані поблизу зони активних бойових дій [4,27]

Миколаївська	Харківська	Одеська	Запорізька	Херсонська
89 територій, в т.ч. частина Чорноморського біосферного заповідника.	135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду	92 природно-заповідні території, в тому числі заповідник Дунайські плавні, пам'ятки природи – Михайлівський яр і Одеські катакомби, ботанічний сад Одеського університету	299 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, частина відділу українського степового заповідника «Кам'яні Могили»	69 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, 2 біосферні заповідники - Асканія-Нова ім. Ф.Е. ФальцФейна і Чорноморський.

У перші дні війни агресор вів бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду, що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України [41, 42]. Під загрозою знищення перебувають близько 200 територій Смарагдової долини площею 2,9 млн га.

«Смарагдова долина – це мережа природоохоронних територій, створена задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні, але розташовані в країнах, які не є членами ЄС. Усе це середовища існування для тисяч видів рослин і тварин. Ці території мають важливу роль для захисту біорізноманіття та збереження клімату» [39].

Унаслідок бойових дій частина лісів Київської, Чернігівської, Сумської, Луганської, Донецької та Херсонської областей перебували під контролем окупантів, деякі з них перебувають досі. Оцінити збитки майну та лісовому господарству поки що повністю неможливо. Ракети, які падають на території лісів, нерозірвані боєприпаси, міни – все це завдає великої шкоди всій екосистемі. Загарбники знищують великі площі лісових масивів, використовують наші лісові ресурси для будівництва фортифікаційних споруд, обігріву та приготування їжі. Бойові дії нищать диких тварин, які є частиною всієї екосистеми [39].

Неможливо не згадати про страшну техногенну катастрофу – підри́в росіянами Каховської ГЕС. Це найстрашніша екологічна подія, яка відбулася за останні десятиріччя та території всієї Європи, наслідки якої потрібно буде вирішувати ще багатьом майбутнім поколінням.

Звичайно, підри́в Каховської ГЕС та затоплення території Херсонської, частково Миколаївської областей вплинуло і на рекреаційні ресурси відповідних територій. Перш за все, варто зазначити, що унікальна природна екосистема, яка утворилася від Нової Каховки до Дніпровсько-Бузького лиману практично знищена. Це понад 80 тис.га природної території, які охороняються законом та входять до Національного природного парку «Нижньодніпровський». Херсонські плавні - це перлина області, національне надбання, яке приваблювало туристів з усіх куточків України. Зараз вони майже знищені [40].

Наступний момент – це мінна загроза та несприятливі санітарно-гігієнічні умови, які склалися на території Чорноморського узбережжя. Така ситуація унеможлиблює розвиток туристичної діяльності та використання морських рекреаційних ресурсів протягом декількох років.

На рисунку 2.3 [40] позначені рекреаційно-туристичні об'єкти, які зазнали затоплення від підри́ву Каховської ГЕС.

Рис.2.3 Затоплені рекреаційно-туристичні об'єкти Херсонської області

Ще один природно-антропогенний об'єкт Херсонської області, який зазнав катастрофічного затоплення – це зоопарк «Казкова Діброва», який розташовувався на території Нової Каховки.

Парк зберігали протягом всього періоду окупації, піклуючись про тварин, але після підриву Каховської ГЕС парк був повністю затоплений. Врятуватися змогли лише деякі тварини.

Проаналізувати всі жахливі наслідки після підриву Каховської ГЕС наразі неможливо, оскільки лівобережна територія Херсонської області знаходиться під окупацією.

2.2. Аналіз суспільно-історичних ресурсів

Суспільно-історичні ресурси України, як і природні та природно-антропогенні почали зазнавати руйнувань ще з 2014 року. Так анексована територія Криму має унікальні пам'ятки античного, середньовічного та більш нових часів: фортифікаційні, культові споруди, палацові комплекси, особняки, які займали важливе значення в туристично-рекреаційному потенціалі в регіону. Особливе місце серед суспільно-історичних ресурсів займає Велика ханська мечеть та мертве місто Чуфут-Кале, які пов'язані з історією татар та караїмів.

Велика частка суспільно-історичних ресурсів: музеї, пам'ятки архітектури, бібліотеки, галереї, монументальні споруди, церкви та собори перебувають під окупаційними режимом Донецької та Луганської областей.

Масштабного руйнування суспільно-історичні ресурси України зазнали вже в перші дні війни. Ракетних обстрілів зазнала майже кожна область України. Харків, Маріуполь, Донецьк, Луганськ, Дніпро, Чернігів, Суми, Київ, Херсон, Житомир це ті міста, де рекреаційні суспільно-історичні ресурси зазнали та зазнають по теперішній час постійної руйнації (таблиця 2.4) [7,11].

Таблиця 2.4 Суспільно-історичні рекреаційні ресурси, які зазнали часткової або повної руйнації [7,11]

Адміністративно-територіальні одиниці	Суспільно-історичні рекреаційні ресурси
Музеї	
Київська область	Історико-краєзнавчий музей Марії Примаченко
Донецька	Маріупольський художній музей ім. Куїнджі
Чернігів	Музею Українських старожитностей Василя Тарновського, вистояв під обстрілами 1918 та 1919 рр. та під час Другої світової війни
Запорізька	Пограбовано музей-садибу Попових
Харківська	Історико-краєзнавчий музей м. Охтирка Монумент ХХ століття – колишній кінотеатр імені Щорса
Храми	
Житомирська	Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці (1862 р.) Покровська церква (1872 р.)
Донецька	Донецька Святогірська Свято-Успенська Лавра (XVII – XVIII ст.) Христо-Різдвяний кафедральний собор
Київська	Георгіївська церква у Заворичах (1873 р.)
Чернігів	Іллінська церква (XI – XII ст.) Успенський Єлецький монастир (1060 р.) заснований князем Святославом Ярославичем
Харків	Успенський собор (XVIII ст.)
Театри і концертні зали	
Донецька	Маріупольський драматичний театр 1943 р.
Харківська	Будівля вокзалу в Охтирці, яка пережила
Дніпро	Дніпровський будинок органної та камерної музики
Історичні будівлі	
Харків	Будинок Слово, куди заселили українських митців, які згодом стали представниками Розстріляного Відродження Бібліотека ім. Короленка Будинок №8 на вулиці Свободи у Харкові Будинок №3 на площі Конституції у Харкові Будинок «Слово» у Харкові
Суми	Сумський кадетський корпус Сумська духовна семінарія
Меморіальний комплекс	
Київ	Бабин Яр

Окрім руйнації з неба внаслідок ракетних обстрілів, історичні пам'ятки пбкультури, які знаходилися під окупацією зазнали мародерства від загарбників, деякі території й досі знаходяться під окупацію або на межі бойових дій та зазнають щоденної руйнації від обстрілів артилерії (таблиця 2.5) [4].

Також суспільно-історичні ресурси, як і природні та природно-антропогенні, зазнали масової руйнації після підриву окупантами Каховської ГЕС. Під водою опинилися археологічні пам'ятки, собори, церкви, музеї та інші історико-культурні пам'ятки. Масштаби руйнації на лівобережній частині Херсонської області невідомі достеменно й досі.

Проаналізувавши карту бачимо, що найбільше культових споруд зруйновано в Донецькій області (приблизно 120) і Луганській області (більше 70). Значних руйнувань зазнала територія Київської області (70) в перші дні війни, коли йшли запеклі бої за столицю нашої держави. Також великих масштабів руйнувань зазнала Харківська область – більше 50 зруйнованих культових споруд. Не менших втрат зазнала і Херсонська область (більше 50 зруйнованих споруд), яка 9 місяців перебувала під окупацією. Лівобережна частина області й досі залишається під окупацією, тому підрахувати точні збитки доволі складно. В цілому майже кожний регіон зазнав руйнувань релігійних споруд, внаслідок повітряних атак росії [37].

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вищенаведений аналіз стану природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних рекреаційних ресурсів говорить про надзвичайні випробування, які постануть перед рекреаційно-туристичною діяльністю в Україні після війни. Але в світі існує безліч прикладів, коли після масштабних воєнних дій держави швидко оговтувалися, відновлювали свій потенціал та з новими силами та напрямками розвивали рекреаційно-туристичну діяльність на своїх територіях. Це пов'язано з тим, що воєнні дії, збройні конфлікти, тероризм впливають на вибудову нової парадигми розвитку та на створення нової спадщини, яка сприяє розвитку таких видів туристичної діяльності як: «туризму пам'яті» та «військовий туризм», які ґрунтуються на вшануванні пам'яті всіх, хто постраждав внаслідок війни та загарбницьких дій окупантів [21].

Рис. 3.1 Основні чинники розвитку туризму

У повоєнний період розвиток та поновлення туристичної діяльності заложитиме від ряду певних чинників. Зазначені чинники на рисунку 3.2 поділені на дві групи: перші – сприятимуть розвитку туристичної діяльності, другі – сприятимуть гальмуванню розвитку туристичної діяльності.

Беручи до уваги реалії сьогодення, дії держави у сфері туристичної діяльності України мають йти шляхом реформування.

Згідно матеріалам робочої групи «Відбудова та розбудова інфраструктури» Національної Ради з питань відновлення України виділяють такі головні напрями розвитку у сфері туристичної діяльності в Україні (таблиця 3.1) [4].

Таблиця 3.1 Головні напрями розвитку туристичної діяльності в Україні

відсутність туристичного потоку в Україну
відтік інвестицій з українського туристичного сектора
відсутність інформації про стан туристичних об'єктів у різних містах та областях України
сильне руйнування туристичної інфраструктури, історичних будівель, музеїв, театрів тощо
високий ризик перебування в багатьох частинах країни;
застаріла система класифікації готелів та інших закладів розміщення;
обмежена мережа туристичної інформації;
відсутня автоматизована система збору туристичної статистики для оцінки стану сфери, масштабів отриманих сферою доходів і збитків, потенціалу формування національної політики;
відсутність польотів у повітряному просторі України тощо

Пріоритетними напрямками розвитку рекреаційно-туристичної діяльності та відновлення рекреаційних ресурсів в Україні після війни мають включати наступні кроки [6]:

- збільшити питому вагу туристів можна використовуючи досвіду країн, які пережили війну, так як у населення виникає неабиякий інтерес до місць, які стали пам'ятними символічними місцями.

- освітній туризм може бути актуальним для того, щоб на власні очі побачити руйнування та злодіяння, які відбувалися в Маріуполі, Бучі, Ірпені, Харкові, Херсоні та інших містах і селах після війни;
- вшанування місць бойової слави в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів тощо, які можуть бути унікальними символами перемоги, та незламності;
- наповнення благодійних фондів для відновлення України та створення конкретних програм та стратегій щодо відновлення території нашої держави [12].

Окрім цього має проводитися потужна маркетингова діяльність серед туристичних підприємств України. Щоб встановити міцні позиції на міжнародному ринку туристичних послуг після війни, туристичні підприємства мають знайти нові маркетингові напрями та способи, а також нові методики просування та продажу своїх продуктів і послуг. Правильний підхід та злагоджена робота дозволить забезпечити стійкий розвиток туристичної діяльності [15].

Також важливим моментом на шляху повоєнного відновлення рекреаційно-туристичної діяльності в Україні доцільно врахувати досвід інших країн, які пережили подібний негативний етап у своєму становленні, туристична сфера яких теж була зруйнована внаслідок військових дій, але при цьому, які наразі успішно розвиваються у туристичній галузі [16]. Такими країнами є: Хорватія [24] (громадянська війна 1990-х років практично зупинила туризм в країні, але потужна маркетингова та піар-компанія вивели туризм на новий рівень) [10], Кіпр [41] (став одним із найпопулярніших курортів після етнічних конфліктів між грецькою та турецькою громадами. Саме траєкторія розвитку рекламного туризму, подібного до Хорватії дала можливість стати провідним туристичним центром), Ізраїль [42] (зберігає завжди провідні позиції в рекреаційно-туристичній діяльності, при тому, що перебуває у постійному військовому конфлікті з Палестиною).

Звичайно, що війна в Україні є унікальним явищем на тлі сучасної історії та не має аналогів, тому і пряме запозичення досвіду в інших країн є неможливим. Але незважаючи на це, певні моделі відновлення та розвитку можуть бути впроваджені для відновлення туристично-рекреаційного потенціалу та рекреаційно-туристичної діяльності в цілому.

Тож пріоритетними факторами розвитку військово-історичного туризму в Україні мають стати:

- аналіз та вивчення досвіду інших країн, які вийшли з подібної ситуації та досягли суттєвих успіхів;
- активний розвиток наукового дослідження ключових місць військових дій, які відбувалися на території держави, залучення міжнародної наукової спільноти;
- створення інформаційної та аналітичної бази для розвитку «подієвого туризму».

Військовий туризм [14] на території нашої держави, нажаль, буде актуальними ще протягом багатьох років, оскільки той рівень шкоди, болю та жаху, який нанесли російські загарбники будуть пам'ятати ще багато майбутніх поколінь. Військові злочини російських загарбників в Маріуполі, Бучі, Бородянці, Ірпені, Харкові, Ізюмі, Херсоні, Олешках та інших містах і селах нашої держави мають жахливі наслідки, тому вшанування цих місць та загиблих людей буде ще актуальним багато років. Місця бойової слави, пов'язаних з війною в Україні, зокрема, Дебельцево, Чернобаївка, о. Зміїний та інших територіях, привертатимуть увагу багатьох туристів не тільки з України, а й з за кордону [9]. Структуру ресурсної бази для організації військового туризму в Україні на даному етапі російсько-української війни представлено у таблиці 3.1. [4,35].

Аналіз представлених у таблиці даних говорить про те, що наявні потенційні об'єкти ресурсної бази військово-історичні туризму (станом на кінець 2022 року), зосереджено в п'яти областях (Донецька, Київська, Харківська, Херсонська та Одеська).

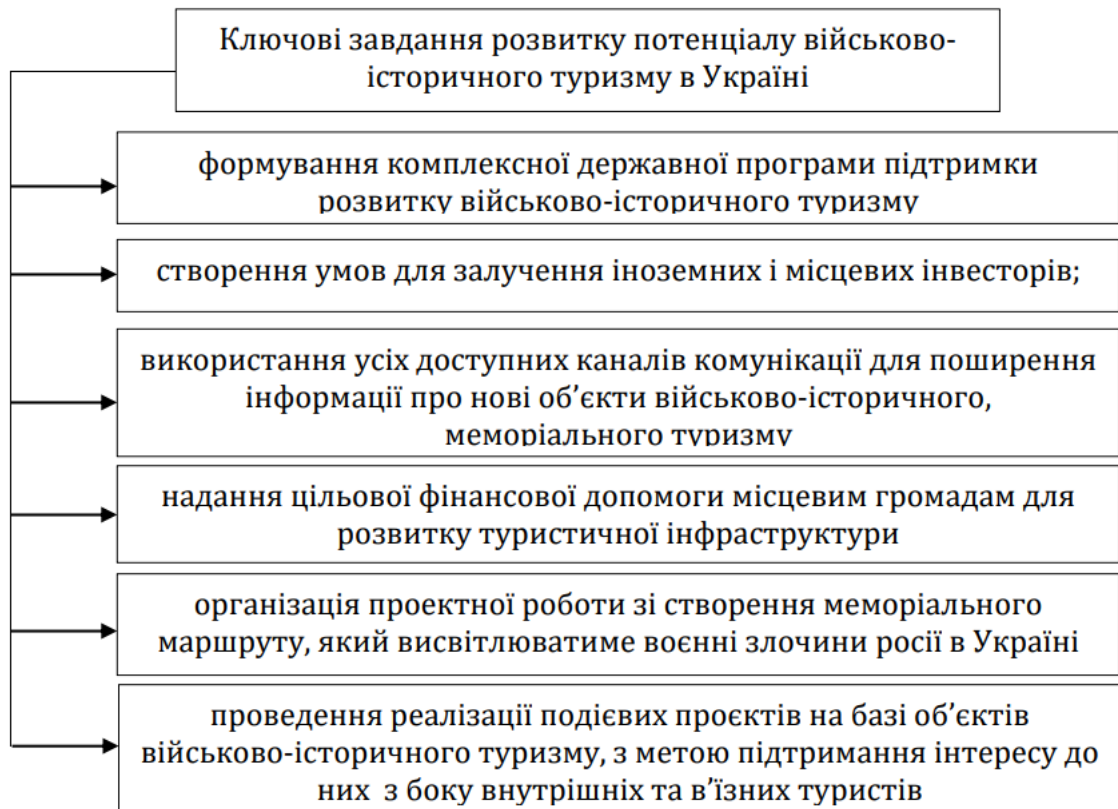
Цінність посиленої уваги до об'єктів і подій, які несуть населенню інформацію про злодіяння росії доповнюється і суспільним значенням вічної пам'яті подій російсько-української війни. Тому основна мета розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у пост воєнний час, має не лише економічне значення – підтримку міжнародного іміджу України, а й моральну та гуманістичну цінність. Не лише український народ, а й увесь світ має усвідомлювати страшні наслідки війни [3].

Таблиця 3.1 Географія ресурсної бази військово-історичного туризму України (2014-2022 р.)

Область	Місто/село	Пам'ятка
Донецька	Дебальцеве	«Дебальцівський котел»
Донецька	Іловайськ	«Іловайський котел»
Донецька	Донецьк	Битва за Донецький аеропорт (виникнення феномену «кіборгів»)
Донецька	Слов'янськ	Бої за Слов'янськ
Донецька	Краматорськ	Бої за Краматорськ, геноцид українців (удар по вокзалу ракетою «точка-У» в квітні 2022)
Донецька	Сєвєродонецьк	Бої за Сєвєродонецьк
Донецька	С. Піски	Бої за Піски
Донецька	Маріуполь	Бої за Маріуполь, історія виживання й порятунку з Маріуполя, геноцид українців (авіа удар окупантів по драмтеатру), героїзм та незламність – подвиг оборонців «Азовсталі»
Київська	Буча	«Бучацька різанина» (місто загиблих та спалених танків)
Київська	Бородянка	«Найзруйнованіше місто Київщини».
Київська	Гостомель	Знищення російського десанту, бої за аеропорт «Антонов», знищення української «мрії» (літака Ан-225 «Мрія»)
Київська	Ірпінь	Знищення мосту «життя»
Харківська	Ізюм	Звірства та масові вбивства цивільного населення російськими окупантами
Харківська	Харків	Шрами війни - результати ракетних ударів та обстрілів
Херсонська	Чорнобаївка	«Побачити Чорнобаївку та померти», «День бабака», «синдром Чорнобаївки»
Херсонська	Херсон	«9 місяців окупації» як вижити в таких умовах
Одеська	Острів Зміїний	«Хто контролює Зміїний, той контролює хід світової історії»

Поставленої мети можливо досягти спільними зусиллями за фінансової підтримки уряду та коштів міжнародної технічної допомоги, з залученням інвесторів та за сприяння Державного агентства розвитку туризму. Розробка

напрямів військово-історичного туризму в Україні полягатиме насамперед у – розробці маршрутів пам’яті, які включатимуть частину зруйнованих окупантами об’єктів та будуть збереженими для історії як демонстрація злочинів країни-агресора. Послідовна підтримка розвитку потенціалу військово-історичного туризму в Україні вимагатиме від уряду ужиття наступних ключових кроків (рис. 3) [5].

Джерело: [5]

Рис. 3.1 Ключові завдання розвитку потенціалу військово-історичного туризму в Україні

Отже, в світі є безліч країн, які після масштабних війн доволі стрімко відновили та почали розвивати на новому рівні рекреаційно-туристичну діяльність, саме прикладом таких держав ми маємо керуватися під час відновлення нашої структури рекреаційної діяльності та рекреаційного потенціалу в загалом.

Важливим напрямом для розвитку туризму в Україні має бути «подієвий туризм», «воєнний туризм» та «національно-патріотичний туризм» задля того, щоб показати масштаби завданої шкоди від російського вторгнення на територію

нашої держави, вшанування пам'ять загиблих та виховування національно свідомого населення. В майбутньому Україні необхідно буде проводити комплекс заходів, які будуть спрямовані на розвиток рекреаційно-туристичної діяльності та збільшення своєї конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку. Крім того, важливо буде вдосконалювати та модернізувати державну туристичну політику в цілому. Лише комплексна робота матиме дієвий результат та змінить імідж нашої країни в світі з метою зробити її привабливою для мільйонів туристів.

Висновки

1. Проаналізовані теоретичні аспекти ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності. А саме досліджені різні підходи щодо дефініції «рекреаційні ресурси». Найширшим є поняття запропоноване О. Бейдиком який зазначає, «рекреаційно-туристичними ресурси – об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення і впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; а також сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів і їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристичних і курортно-лікувальних послуг» [2]. Загалом виявлено, що всі вчені виокремлюють такі основні аспекти дефініції як: природний, культурно-історичний, соціокультурний та антропогенний складники.

Проаналізовані також різні підходи щодо класифікації рекреаційних ресурсів та визначено, що в цілому рекреаційні ресурси поділяють на загальні три групи: природно-географічні ресурси (кліматичні ресурси; ресурси земних надр (спелеоресурси) і земної поверхні (орографічні, геологічні, пляжні); водні туристичні ресурси (річки, озера, лимани, водоспади, моря, океани, водосховища, канали, термальні джерела, гейзери; бальнеологічні ресурси: мінеральні джерела і пелоїди (лікувальні грязі), озокерит; біотичні ресурси (рослинні і фауністичні); ландшафтні ресурси (природні комплекси); природні уніками.), природно-антропогенні ресурси (природного походження: загальнодержавного значення (природні та біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи); місцевого значення (регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, заказники, пам'ятки природи) та

антропогенного походження: парки- пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, печерні міста, лісопарки, гідропарки, лукопарки), суспільно-історичні ресурси (архітектурно-історичні пам'ятки (громадської, промислової, культурної (сакральної), військової архітектури, архітектурні монументи та скульптурні пам'ятки), бісоціальні пам'ятки, що фіксують життєві цикли та знакові події видатних людей (народження, перебування, діяльність, загибель, смерть, поховання (перепоховання), пам'ятки подій (політичних, культурних, екологічних (стихійних), військових, економічних, конфесійних) – подієві ресурси).

Досліджено поняття «рекреаційна діяльність», яка називається «діяльністю у вільний час, спрямована на відновлення й розвиток психічних, фізичних і духовних сил людини; це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, і характеризується, у порівнянні з іншими видами діяльності, зміною, розмаїтістю, незвичністю поведінки людей і самоцінністю процесу».

Визначені підходи щодо класифікації рекреаційно-туристичної діяльності. А саме класифікують за головним мотивом рекреаційної діяльності, за тривалістю, за правовим статусом.

2. Виявлені основні просторові зміни в структурі ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності, які відбулися під час війни та змінюють парадигму розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у повоєнний період.

Природні й природно-антропогенні рекреаційні ресурси України зазнали величезних змін ще починаючи з 2014 року. Після повномасштабного вторгнення російських військ ситуація зі станом рекреаційних ресурсів України, а особливо окупованих та прифронтових територій стала вкрай критичною. Мінування, пожежі, обстріли призвели до: забруднення повітря, деградації ґрунтів, знищення флори та фауни.

Особливо небезпечними для рекреаційної діяльності залишаються території, на яких йшли активні бойові дії та ті, які були окупованими

російськими військами. Адже на розмінування території, очищення місцевості від небезпечних предметів та відновлення рекреаційних ресурсів потрібен час та великі матеріальні затрати.

Основними територіями, які зазнали змін в структурі природних та природно-антропогенних рекреаційних ресурсів під час війни, починаючи з 2014 року є Крим, Донецька, Луганська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Харківська та Одеські області (в таблиці 2.1 зазначений детальний опис даних територій). В загалом зміни в структурі рекреаційно-туристичної діяльності торкнулися кожної області України, що насамперед пов'язано з військом станом, з комендантською годиною, з обмеженим режимом відвідування певних природних та природно-антропогенних об'єктів.

Також підрив Каховської ГЕС та затоплення території Херсонської, частково Миколаївської областей вплинуло і на рекреаційні ресурси відповідних територій. Перш за все, варто зазначити, що унікальна природна екосистема, яка утворилася від Нової Каховки до Дніпровсько-Бузького лиману практично знищена. Це понад 80 тис.га природної території, які охороняються законом та входять до Національного природного парку «Нижньодніпровський». Херсонські плавні - це перлина області, національне надбання, яке приваблювало туристів з усіх куточків України. Зараз вони майже знищені.

Наступний момент – це мінна загроза та несприятливі санітарно-гігієнічні умови, які склалися на території Чорноморського узбережжя. Така ситуація унеможливорює розвиток туристичної діяльності та використання морських рекреаційних ресурсів протягом декількох років.

Щодо змін в структурі суспільно-історичних рекреаційних ресурсах України, то вони є суттєвими та подекуди катастрофічними. Майже кожна область України потерпає від ракетних обстрілів, які руйнують як цивільні, інфраструктурні, промислові об'єкти, а й об'єкти культурно-історичної спадщини. Найбільш суттєвих втрат зазнали та продовжують зазнавати території, які були під окупацією або перебувають й досі, території, які розташовані у зоні бойових дій. Це насамперед територія Херсонської,

Запорізької, Харківської, Донецької, Луганської областей. Також суспільно-історичні ресурси, як і природні та природно-антропогенні, зазнали масової руйнації після підриву окупантами Каховської ГЕС. Під водою опинилися археологічні пам'ятки, собори, церкви, музеї та інші історико-культурні пам'ятки. Масштаби руйнації на лівобережній частині Херсонської області невідомі достеменно й досі.

3. Виявили перспективи післявоєнного використання ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності, а саме встановили основні пріоритетні напрями розвитку.

Пріоритетними напрямками розвитку рекреаційно-туристичної діяльності та відновлення рекреаційних ресурсів в Україні після війни мають включати наступні кроки [15]:

- збільшити частку туристів можна завдяки досвіду країн, які пережили війну, оскільки у багатьох туристів виникає великий інтерес до місць, які стали пам'ятними маршрутами та повоєнними символічними місцями.
- освітній туризм може бути актуальним для того, щоб «побувати і побачити на власні очі» руйнування та злодіяння, які відбувалися в Маріуполі, Бучі, Ірпені, Харкові, Херсоні та інших містах і селах після війни;
- вшанування місць бойової слави в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів тощо, які можуть бути унікальними символами перемоги, та незламності;
- наповнення благодійних фондів для відновлення України та створення конкретних програм та стратегій щодо відновлення території нашої держави [10].

Важливим напрямом для розвитку туризму в Україні має бути «подієвий туризм», «воєнний туризм» та «національно-патріотичний туризм» задля того, щоб показати масштаби завданої шкоди від російського вторгнення на територію нашої держави, вшанування пам'ять загиблих та виховування національно

свідомого населення. В майбутньому Україні необхідно буде проводити комплекс заходів, які будуть спрямовані на розвиток рекреаційно-туристичної діяльності та збільшення своєї конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку. Крім того, важливо буде вдосконалювати та модернізувати державну туристичну політику в цілому. Лише комплексна робота матиме дієвий результат та змінить імідж нашої країни в світі з метою зробити її привабливою для мільйонів туристів.

Список використаних джерел

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
2. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6403/13255-1?inline=1> (дата звернення: 03.01.2023).
3. Барвінок Н.В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2022. Вип. 18(2). С. 206-217
4. Безверхнюк Т.М., Бабов К.Д., Цуркан О.І. Ресурсне забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України: потенціал курортно-рекреаційної сфери. Наукові інновації та передові технології. 2022. Вип. 6(8). С. 459-470. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-459-47](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-459-47)
5. Бейдик О. Рекреаційні ресурси України. Навчальний посібник. Київ, 2010, 404 с.
6. Божко Л. Д., Холодок В. Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. URL: <http://ku-khsac.in.ua/article/view/265423>
7. Васильєва О.О. Перспективи розвитку туристичної галузі України у післявоєнний період. Туризм. Інфраструктура ринку. Випуск 72. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure72-33>
8. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. URL: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html.
9. Гончарова К., Маджумдар О. У відпустку після перемоги. Як турбізнес виживає під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/vidpustku-pislyaperemogi-k-turbiznes-vizhivae-1663770271.html> (дата звернення: 03.01.2023).

10. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? Liga.net. 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 03.01.2023).
11. Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії. URL: <https://nv.ua/ukr/art/kulturni-pam-yatki-yaki-zruynuvalirosiyski-okupanti-pid-chas-viyni-v-ukrajini-spisok-zfoto-50226298.html>.
12. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/dyadechko24.htm..
13. Інститут релігійної свободи URL: <https://irs.in.ua/p/139>
14. Каднічанський, Д., Каднічанська, М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 9 жовтня 2020 р. Львів, 2020. С. 132-135.
15. Кифяк В. Ф. Формування рекреаційнотуристичного кластеру та його вплив на підвищення ефективності управління сферою рекреації і туризму. Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : матер. III наук.-практ. конф. Бердянськ, 2007. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kyfjak2.htm. (дата звернення: 03.01.2023).
16. Кобанець Л. О. Динаміка сучасного світового розвитку рекреаційної діяльності. Вісник ДІТБ. Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). 2006. № 10. С.140–149.
17. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди // Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 5 травня 2022 р.). Чернівці: Технодрук, 2022. С.337-341.
18. Лелюк О.В. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Географія та туризм» (м. Харків, 28 лютого - 1 березня 2023 р.). Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. 684 с. С.368-374.

19. Любіцева О.О. Методика розробки турів Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. - 104 с
20. Мальчикова Д.С. Використання рекреаційних ресурсів приморських територіальних громад у контексті сучасних суспільних і екологічних викликів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». Випуск 13, 2020, с.54-62
21. Малярчук, Н. М., Чирва, О. Г. Проблеми та перспективи розвитку незвичайних видів туризму на території України після закінчення російсько-української війни на прикладі військового туризму. Економічні горизонти. 2022. Вип. 4(22). С. 34–42. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267014](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267014)
22. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>.
23. Машіка Г. В., П'ятка Н. С. Особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни. Економіка та суспільство. 2022. № 44. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1833>
24. Моца А.А., Шевчук С.М., Серета Н.М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Вип.41.
25. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68.
26. Помаза-Пономаренко А.Л. Розвиток туризму в Україні у воєнний і післявоєнний періоди. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/02>
27. Рева Т. Ю. Аналіз стану туризму в Україні під час війни. Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 338–341.

28. Рекреаційні ресурси України URL: <https://geomap.com.ua/uk-g9/78.html>
29. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2022. Вип. 46. С. 11–15.
30. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Modern economics. 2018. № 9. С. 93–104. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12) (дата звернення: 03.01.2023).
31. Смаль І.В. Географія туризму та рекреації: Словник-довідник. Тернопіль, 2010, 208 с.
32. Топчієв О. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. 2016. Вип. 5. С. 128-134. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ksuhsgs_2016_5_21
33. Туризм в Україні. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/nadtoka-geography-9-class-2017/45.php>
34. Туризм під час війни: популярні об'єкти та маршрути України обладнають бомбосховищами Бізнес. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/turizm-pidchasviyni-populyarni-ob-yekti-ta-marshruti-ukrajiniobladnayutbomboshovishchami-50236642.html>
35. Філюк С. М. Розвиток туристичного потенціалу у воєнний час: міжнародний досвід і перспективи України АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ Випуск 14/2022
36. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. Journal of Innovations and Sustainability. 2022. № 6(2). DOI: 10.51599/is.2022.06.02.02.
37. Цуркан І.М., Кривенкова Р.Ю. Пріоритети функціонування туристичної індустрії під час війни в Україні. Причорноморські економічні студії. Серія Туризм. 2023. № 79, с.247-250

38. Чорний О. Сталий розвиток українського туризму: що маємо створити для майбутнього? Журнал лідера сталого розвитку. 2023. № 2. URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-ukrayinskogoturizmu-shho-mayemo-stvoryty-dlya-majbutnogo>.

39. Шевченко Н. О. Організація туристичної діяльності в природних ландшафтах повоєнного періоду. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. 2023. № 1. С. 75–80.

40. Через підрив Каховської ГЕС у зоні затоплення опинилися туристичні об'єкти, природні та рекреаційні зони URL: <https://biz.censor.net/n3423045>

41. History of tourism in Cyprus. URL:<https://buyhome.com/history-of-tourism-in-cyprus/>

42. Is Israel Safe to Visit? URL: <https://travellersworldwide.com/is-israel-safe/>